

კავკასიის მლაშნარი უდაბნოები და ნახევრად უდაბნოები, მათი თავისებურებები (ქოროლოგია) და კლასიფიკაცია

არნოლდ გეგეჭკორი
ელ-ფოსტა: Arnold.Gegechkori@tsu.ge

ბიოლოგიის დეპარტამენტი, ზუსტი და საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა ფაკულტეტი, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი უნივერსიტეტის ქ. 2., 0143 თბილისი, საქართველო

საკვანძო სიტყვები: კავკასია, მლაშნარი უდაბნოები, ქოროლოგია, ვიკარირება, კლასიფიკაცია

სამეცნიერო ლიტერატურაში კავკასიის არიდული რაიონების და, კერძოდ, უდაბნოებისა და ნახევრად უდაბნოების თაობაზე არსებობს წინააღმდეგობრივი მოსაზრებები. ერთნი თვლიან, რომ რეგიონში უდაბნოები და ნახევრად უდაბნოებია (მაგალითად, გულისაშვილი და სხვ., 1975). მეორენი მიიჩნევენ, რომ ყველა მწირნალექიანი გარემო პირობები უდაბნოებს მიეკუთვნება (მაგ., ლაჩაშვილი, ხაჩიძე, 2010), სხვები (მაგ., გროსპეიმი, 1948) თვით მლაშნარ უდაბნოებსაც კი „სტეპებად“ მოიხსენიებენ. ჩვენ (გეგეჭკორი, 1984, 2008, 2019) მივიჩნევთ, რომ კავკასიის მწირნალექიანი (წლიური საშუალო - 250-200მმ და ქვემოთ) რაიონები უდაბნოებია, ხოლო შედარებით უხვნალექიანი (400-200მმ) რაიონები კი ნახევრად უდაბნოები. ამ მონაცემებით აღმოსავლეთ საქართველოში მხოლოდ ნახევრად უდაბნოებს ვხვდებით (გეგეჭკორი, 1984, 2008, 2019). მათ ფონზე, აქა-იქ, დისკრეტულად ჩაწინწკლულია მცირე ფართობის მქონე უდაბნოები, ამ უკანასკნელთათვის დამახასიათებელი მიკროკლიმატით, ნიადაგით, იშვიათი ფლორითა და შესატყვისი აუტოეკოლოგიის ფაუნით. ასეთებია: (1) დავითგარეჯას ღრმულის (კახეთი) თიხნარ-თაბაშირიანი უდაბნო, (2) ასპინძის (მესხეთი) მიდამოების თაბაშირის შემცველი უდაბნოს გორაკები, დაბოლოს, (3) ადიგენის (მესხეთი) თიხნარი უდაბნოები. მსგავსი უდაბნოები ირან-თურანის ზოგიერთი, იშვიათი - ავტოქტონურ მცენარეთა და ასევე ცხოველთა სახეობების თავშესაფრები ანუ რეფუგიუმებია. მსგავსს რეფუგიუმებში ისინი პალეორელიქტურ ფორმებს წარმოადგენენ. მაგალითად, მწირნალექიან უდაბნოებსა და ნახევრად უდაბნოებში ვხვდებით იშვიათ, ოლიგოტიპურ სახეობებს გვარებიდან: *Halimodendron*, *Nitraria*, *Reaumuria* და სხვა. ბიოგეოგრაფიული თვალსაზრისით ბიოტოპურად, ისტორიულად და გენეტიკურად განსხვავებული ფლორა-ფაუნის ეს და მსგავსი წარმომადგენლები, კერძოდ მათი პოპულაციები, ერთმანეთისაგან იზოლირებულები (დიზუნქცია) არიან, ე.ი. სივრცეში გეოგრაფიულად სიმპატრირებენ (ვიკარირებენ). როგორც ცნობილია, მსგავსს, ერთმანეთისაგან დათიშულ პოპულაციებში აღარ ხდება გენების გაცვლა. ეს უკანასკნელი კი სახეობათწარმოშობის (ხშირად მეორადი ცენტრის სახით) წინაპირობაა. მეორეს მხრივ, ბუნებრივი და განსაკუთრებით ანთროპოგენული პრესის პირობებში მსგავსი, მცირერიცხოვანი რელიქტური პოპულაციები გადაშენების პირას იმყოფებიან. აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოს დანაწევრებულ უდაბნოთა მსგავსი ადგილები შემოფარგლულია განსხვავებული ფიტოცენოზების მქონე ეკოტონებით, სახელდობრ, არიდული ნათელი ტყეებით, შიბლიაკებით, სტეპებითა და, ზოგჯერ, მცირე ფართობის ფართოფოთლოვანი ტყეებითაც კი. მსგავსი ეკოტონები უდაბნოს სახეობებისათვის კლიმატურ-ნიადაგური პირობების განსხვავების გამო გადაულახავია. სწორედ ეს გარემოება უწყობს ხელს ზემოთ აღნიშნულ სამ რაიონში წყვეტილად წარმოდგენილ უდაბნოთა მწირ ნალექებთან შეგუებულ სახეობათა დათიშულობა-დისკრეტულობას.

მსგავსი ჰიპერქსეროფიტები მიეკუთვნებიან ირან-თურანის ფიტოგეოგრაფიულ რაიონს, გაერთიანებულებს ტეთისის (ძველი ხმელთაშუაზღვით) ქვესამეფოსა და ჰოლარქტიკის სამეფოში, ირან-თურანისა, რომელიც წარმოადგენს თანამედროვე ავტოქტონურ, ქსეროფილურ ტაქსონთა პირველად ცენტრს (ტახტაჯანი, 1997).

ჩვენს მიერ, დაახლოებით 50 წლის განმავლობაში, კავკასიის ყველა კლიმატურ-ისტორიული რაიონის (14) ფენოლოგიური შესწავლისას, პირველად კავკასიის ბუნების ისტორიაში, უწინარესად, მცენარეული საფარის მიხედვით, კლასიფიცირებულია კავკასიის მლაშნარი უდაბნოები. მისი იერარქიული სტრუქტურა შემდეგ სახეს ატარებს:

1. უდაბნოები და ნახევრად უდაბნოები, მათი კლიმატურ-ედაფური და მცენარეული საფარის რაობა

1.1. კავკასიის ცივზამთრიანი უდაბნოები, როგორც ირან-თურანის ფლორისტული რეგიონის შემადგენელი ნაწილი

1.1.1. აღმოსავლეთ კავკასიის დაბლობებისა და მთისწინების მლაშნარი უდაბნოების ბიოტა

1.1.1.1. უდაბნოთა და ნახევრად უდაბნოთა ფლორისტული კომპოზიცია და კლასიფიკაცია ნიადაგის დამლაშების ხარისხის მიხედვით

1.1.1.1.1. მლაშნარ ნიადაგთან ადაპტაციის მიხედვით მცენარეთა (ბუჩქები, ნახევრად ბუჩქები) მთავარი ეკოლოგიური ტიპები

1.1.1.1.1.1. ჰიპერჰალოფიტები (ობლიგატური ჰალოფიტები) - მარილით უხვად გაჯერებულ არამყარ გრუნტზე მოზარდი ფლორის წარმომადგენლები - სუკულენტები (მაგ., *Anabasis aphylla*)

1.1.1.1.1.2. ეუჰალოფიტები. მარილით გაჯერებულ მყარ გრუნტზე წარმოდგენილი მცენარეთა თანასაზოგადოება (მაგ., *Astragalus turkestanicus*)

1.1.1.1.1.3. მეზოჰალოფიტები (ფაკულტატური ჰალოფიტები) - მცირე მარილის შემცველ გრუნტისადმი ადაპტირებული ფორმები (მაგ., ნახევრად უდაბნოებში გავრცელებული *Artemisia fragrans* (ქვეგვარი *Seriphidium*))

1.1.1.1.1.4. ჰიდროჰალოფიტები. აღმოსავლეთ კავკასიის არიდული რაიონების დამდგარ, გაუდინარ წყალსატევებში მზარდი მცენარეთა ასოციაციები და მათთან დაკავშირებული ფაუნა, სადაც წყლის მარილიანობა მაღალია (მაგ., რელიქტური ლერწმები გვარ *Arundo*-დან).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გეგეჰკორი, ა.მ., 1984. კავკასიის ფსილოდია. *მეცნიერება*, თბილისი, 295 გვ. (რუსულ ენაზე)
2. გეგეჰკორი, ა.მ., 2008. ბიოგეოგრაფია, ნაწილი I (დედამიწის ბიომები). *თბილისის სახ. უნივერსიტეტის გამომც.*, 527გვ. (ქართულ ენაზე ინგლისური რეზიუმითა და შინაარსის ნუსხით)
3. გეგეჰკორი, ა.მ., 2019. კავკასიის ბიომები: მრავალმხრივი მიმოხილვა. *Nova Science Publishers*, 474pp. New York.
4. გროსჰეიმი, ა.ა., 1948. კავკასიის მცენარეული საფარი. მოსკოვი, 264გვ. (რუსულ ენაზე).
5. გულისაშვილი და სხვ., 1975. კავკასიის მცენარეული საფარი. *ნაუკა*, 232გვ. (რუსულ ენაზე)
6. ლაჩაშვილი, ნ.ი., ხაჩიძე, მ.ნ., 2010. საქართველოს უდაბნოების ფლორა და მცენარეულობა. *უნივერსალი*, თბილისი, 319გვ. (ქართულ და ინგლისურ ენებზე).
7. ტახტაჯანი, ა.ლ., 1997. ყვავილოვან მცენარეთა მრავალფეროვნება და კლასიფიკაცია. *Columbia University Press*, New York, 620pp.